

PRAVOPISNE VSEBINE IN RAZVIJANJE PRAVOPISNE ZMOŽNOSTI PRI POUKU SLOVENŠČINE V GIMNAZIJI¹

Namen prispevka je prikazati, kako so pravopisne vsebine in pravopisna zmožnost obravnavane in predstavljene v temeljnih dokumentih, ki določajo pouk slovenščine oziroma pri načrtovanju pouka usmerjajo profesorja, in katere cilje, povezane z razvijanjem pravopisne zmožnosti, je mogoče v teh dokumentih prepoznati. V prispevku je predstavljeno, zakaj obstoječi dokumenti ne omogočajo ustreznega izhodišča za načrtovanje pouka. Ustreznost in uporabnost teh dokumentov pri načrtovanju pouka lahko najbolj presojajo njihovi uporabniki – profesorji v gimnaziji –, zato je bila med njimi izvedena spletna anketa, katere namen je bil ugotoviti, kaj v praksi usmerja načrtovanje pouka pravopisnih vsebin, saj se ob teh najbolj sistematično in usmerjeno razvija pravopisna zmožnost.

Ključne besede: pravopis, pravopisna zmožnost, gimnazija, učni načrt

Orthographic Learning Content and the Development of Orthographic Competence in Slovenian Lessons at General Upper Secondary Schools

The aim of this contribution is to show how orthographic content and orthographic competence are discussed and presented in the basic documents that determine the teaching of Slovene and how they provide teachers with guidelines for planning lessons. It also shows which objectives associated with the development of orthographic competence can be identified in these documents. The contribution explains why the existing documents do not provide a suitable starting point for lesson planning. The relevance and usefulness of these documents for lesson planning can best be assessed by their users – general upper secondary school teachers. Therefore, an online survey was conducted among them to find out what guides orthographic lesson planning in practice, as this is the most systematic and targeted way to develop orthographic competence.

Keywords: orthography, orthographic competence, general upper secondary school, syllabus

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju (P6-0038) in ciljnega raziskovalnega projekta Druga celovita jezikovnopolitična raziskava o potrebah jezikovnih uporabnikov v RS in uporabnikov slovenščine v sosednjih državah in po svetu (V6-2339), ki ga financirata ARIS in Ministrstvo za kulturo.

1 Uvod

Temeljni cilj pouka slovenščine kot učnega predmeta v gimnaziji in eden osrednjih ciljev formalnega izobraževanja sploh je razvita sporazumevalna zmožnost. Sporazumevalna zmožnost je kompleksna zmožnost in pomeni »zmožnost kritičnega sprejemanja besedil raznih vrst ter zmožnost tvorjenja ustreznih, razumljivih, pravih in učinkovitih besedil raznih vrst« (Bešter Turk 2011: 121). V prispevku se osredotočam na razvijanje pravopisne zmožnosti, ki predstavlja enega od gradnikov sporazumevalne zmožnosti. Ob aktualni prenovi gimnazijskega učnega načrta za slovenščino je namreč smiseln premislek, ali obstoječi učni načrt, ki določa pouk slovenščine, predstavlja ustrezno izhodišče oziroma vodilo profesorjem za načrtovanje in izvedbo pouka slovenščine oziroma pouka pravopisnih vsebin. Na nacionalni ravni so profesorji v gimnaziji kot javno veljavnem izobraževalnem programu zavezani, da pri pouku dosegaajo cilje, navedene v dokumentih, ki zakonsko urejajo gimnazijsko stopnjo izobraževanja, in sicer *Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja* (ZOFVI), *Zakon o gimnazijah* (ZGim) in *Zakon o maturi* (ZMat). V teh dokumentih so navedeni splošni cilji, natančneje pa cilje učnih predmetov opredeljujejo učni načrti in maturitetni izpitni katalogi, v katerih se, upoštevajoč ZOFVI, »navedejo vsebina predmetov oziroma predmetnih področij in izbirnih vsebin, standardi znanj oziroma cilji pouka in znanja, ki se preverjajo ob koncu obdobij v osnovni šoli ter pri maturi« (ZOFVI 12. člen). Za profesorje slovenščine v gimnaziji iz zakonodajnih dokumentov izhaja, da je za načrtovanje primaren dokument učni načrt za slovenščino v gimnaziji (v nadaljevanju UN 2008), maturitetni izpitni katalog za slovenščino (v nadaljevanju Katalog 2022) pa sekundaren, saj je izpeljan iz učnega načrta in z njim usklajen, prav tako morajo biti z učnim načrtom usklajena tudi druga gradiva, ki se uporabljajo pri pouku (npr. učbeniki). V prispevku bo ob pravopisnih vsebinah in pravopisni zmožnosti prikazano, ali učni načrt za slovenščino zagotavlja učinkovito načrtovanje pouka.

2 Pravopisna zmožnost

Pravopisna zmožnost je zmožnost, ki jo učenci razvijajo sistematično, in sicer sistematično od začetka šolanja v procesu opismenjevanja, pridobivanje vedenja tudi o dogovornih pravilih slovenskega pisnega sistema v okviru formalnega izobraževanja pa se za večino učencev zaključijo s sekundarnim izobraževanjem. Pravopisna zmožnost označuje dvoje: tako praktično kot tudi teoretično obvladovanje tistih vsebin, ki so obravnavane v pravopisnih pravilih in ki omogočajo pravilno zapisovanje besed slovenskega jezika. Za šolsko obravnavo so te vsebine navadno razporejene v šest zaokroženih sklopov, in sicer (1) raba velike in male začetnice, (2) raba ločil (in drugih posebnih znamenj), (3) zapis skupaj ali narazen, (4) razmerje glas – črka oziroma zapis črk/glasov,² (5) zapis prevzetih besed in (6)

² Vsaka pravopisna pravila vsebujejo tudi opis temeljnih razmerij med glasovnim in pisnim sistemom ter njihove premene ob rabi besed. V dosedanjih izdajah pravopisnih pravil so bila ta pravila povzeta

deljenje besed. V nadaljevanju bo predstavljeno, kako je pravopisna zmožnost predstavljena v gimnazijskem učnem načrtu in izpitnem katalogu za maturo ter katere cilje, navezujoče se na pravopisno zmožnost, je mogoče prepoznati v teh dveh dokumentih.

2.1 Pravopisna zmožnost v učnem načrtu za slovenščino

Učni načrt je pomembno izhodišče za načrtovanje v vseh fazah pouka. Kot navaja Strmčnik (2001: 241), je naloga učnega načrta, da primerno izbere ustrezno didaktizirane učne cilje in učne vsebine, jih razvrsti in prilagodi ter stopnjuje glede na vrsto in stopnjo šolanja. Učno dogajanje tako usmerja ciljno in vsebinsko ter tudi organizacijsko in metodično. Profesorji v gimnazijah so pri uresničevanju ciljev, zapisanih v učnem načrtu, avtonomni, kar pomeni, da učno dogajanje prilagodijo okoliščinam, v katerih pouk poteka.

Trenutno veljavni učni načrt za slovenščino je bil sprejet leta 2008. V njem je opredeljeno, da je delež jezikovnega in književnega pouka enakomerno porazdeljen, tudi cilji,³ vsebine, pričakovani dosežki/rezultati ter didaktična priporočila so za jezikovni del opredeljeni ločeno od književnega dela pouka. Jezikovni pouk je v učnem načrtu členjen na sedem vsebinskih sklopov s procesnorazvojnimi cilji, za vsak sklop so navedeni tudi pričakovani rezultati/dosežki in za obravnavo predvidene vsebine. Razvijanje pravopisne zmožnosti je predstavljeno v sklopu z naslovom Razvijanje poimenovalne, skladenjske, pravorečne, pravopisne in slogovne zmožnosti ter zmožnosti nebesednega sporazumevanja. Dijaki pravopisno zmožnost razvijajo tako, da

v 1., 2. in 3. letniku sistematično spoznavajo, nadgrajujejo in utrjujejo pravila o zapisovanju glasov, o deljenju besed, o pisanju prevzetih besed, o pisanju skupaj, narazen ali z vezajem, o rabi velike začetnice in o rabi ločil; prepoznavajo pravopisne napake v svojih in tujih besedilih, jih odpravljajo in utemeljujejo svoje popravke, med pisanjem upoštevajo pravopisna pravila (UN 2008: 14).

Ob zapisanem se vzpostavlja več vprašanj: (1) ali dijaki pravopisno zmožnost razvijajo s spoznavanjem, nadgrajevanjem in utrjevanjem pravil le v prvih treh letnikih, (2) zakaj je ta način razvijanja pravopisne zmožnosti predviden le v prvih treh letnikih, (3) ali časovna umestitev velja le za spoznavanje, nadgrajevanje in utrjevanje pravil ali tudi za prepoznavanje, odpravljanje in utemeljevanje pravopisnih napak ter upoštevanje pravopisnih pravil med pisanjem.

Med pričakovani dosežki je v UN navedeno, da dijak pravopisno zmožnost izkazuje tako, da »tvori pravopisno pravilna enogovorna in dvogovorna besedila;

po slovnica, zadnja pravopisna pravila (v pripravi, tj. *Pravopis 8.0*) pa so prilagojena za poglobljanje odprtih pravopisnih dilem (poglavje Slovnični oris za pravopis).

³ Splošni cilji/kompetence so zapisani na način, da veljajo za jezikovni in književni pouk, torej pouk slovenščine v celoti.

zapiše dano besedo/poved, opiše njen zapis in ga utemelji z navajanjem pravila; navede določeno pravopisno pravilo in ga ponazori s svojim zgledom« (UN 2008: 36). Z razvijanjem pravopisne zmožnosti je tesno povezana tudi metajezikovna zmožnost, saj je temelj pravopisne zmožnosti prav metajezikovno znanje. Dijak mora besedila pravopisno vrednotiti in svoje vrednotenje utemeljiti, prav tako mora prepoznavati pravopisne napake, jih odpraviti in pojasniti (UN 2008: 37), da pa to lahko doseže, mora imeti teoretično znanje oziroma mora poznati pravopisna pravila.

2.1.1 Kje se zaplete?

Problematičnost opredeljenih ciljev v UN 2008 je v njihovem neponatančenju, saj v ubeseditvah umanjajo natančne opredelitve, katera pravopisna pravila morajo dijaki usvojiti. Tako je npr. navedeno, da mora dijak poznati in aplicirati pravopisna pravila o rabi male in velike začetnice. Pravopisna pravila, ki določajo rabo velike in male začetnice, obsegajo več skupin lastnih imen in občnih poimenovanj, UN 2008 pa ne določa, katera pravila, upoštevajoč posamezne skupine, morajo dijaki poznati. Nenatančne opredelitve omogočajo več interpretacij in lahko negativno vplivajo na načrtovanje in izvedbo jezikovnega pouka. Če bi bila v fazi načrtovanja profesorjem prepuščena izbira, katera pravopisna pravila bodo posredovali dijakom in kako podrobno, bi na nacionalni ravni neenotne odločitve lahko vodile do večjih razlik v pravopisni zmožnosti dijakov. Profesorji bi sicer lahko upoštevali, da je UN 2008 nadgradnja učnega načrta iz osnovne šole (UN 2008: 5), a je pri tem treba upoštevati, da je bil ob sprejetju UN 2008 v osnovni šoli veljaven učni načrt, sprejet leta 1998, ki je bil od tedaj posodobljen dvakrat (leta 2011 in 2018). *Izhodišča za prenavo učnih načrtov v osnovni šoli in gimnaziji* (Ahačič idr. 2022) sicer predvidevajo povezanost učnih načrtov na vertikalni ravni, kar pomeni, da gimnazijski učni načrt smiselno nadgradi cilje in standarde znanja iz učnega načrta za osnovno šolo (prim. Ahačič idr. 2022: 6). Četudi so cilji in standardi znanja v gimnaziji nadgradnja iz učnega načrta za osnovno šolo, nenatančna opredelitev te nadgradnje v gimnazijskem učnem načrtu zaradi subjektivnih dejavnikov ne zagotavlja enotne obravnave. Na premajhno določenost UN 2008 je opozorjeno tudi v poročilu skupin za analizo učnih načrtov, saj je med predlogi za spremembo in posodobitev učnega načrta navedena

večja določenost jezikoslovnih pojmov (vključno s pravopisnimi) in obravnava metajezikovne zmožnosti, ki bi prikazala jezikovni sistem tudi kot univerzalno pomoč pri reševanju vsakdanjih jezikovnih vprašanj (Bačnik idr. 2021: 6).

Izpostavljena je tudi neuskkljenost učnega načrta in izpitnega kataloga za splošno maturo, saj je eden od predlogov namreč »uskladitev maturitetnega kataloga z UN, ne pa da učitelji pouk prilagajajo maturitetnim operativnim ciljem« (Bačnik idr. 2021: 6). Neuskkljenost kataloga in učnega načrta je še posebej problematična, tudi z vidika zakonskih določil, saj je v ZMat (19. člen) navedeno, da morajo

biti predmetni izpitni katalogi usklajeni z učnimi načrti, predlog skupine za analizo učnih načrtov pa izhaja iz ugotovitev, da dokumenta nista usklajena in da profesorji prilagajajo pouk maturitetnim ciljem. Iz ugotovitev je mogoče izpeljati še, da učni načrt ni temeljno profesorjevo izhodišče pri načrtovanju pouka, ampak je to izpitni katalog za splošno maturo. Ob odsotnosti natančnih opredelitev v učnem načrtu in dejstvu, da se maturitetni izpitni katalog posodablja pogosteje kot učni načrt, bi bilo mogoče maturitetni izpitni katalog razumeti kot dokument, ki zapolnjuje vrzeli v učnem načrtu. Načrtovana sprememba učnega načrta za slovenščino in njena izvedba pa lahko te vrzeli odpravita ter zagotovita, da bodo prihodnji izpitni katalogi izhajali iz učnega načrta. V naslednjem poglavju je predstavljeno, ali je na podlagi izpitnega kataloga za splošno maturo, ki velja za leti 2024 in 2025, mogoče sklepati, kateri cilji bodo vsebovani v prenovljenem učnem načrtu.

2.2 Pravopisna zmožnost v izpitnem katalogu za splošno maturo

Predmetni izpitni katalog v nasprotju z učnim načrtom vsebuje le tiste cilje in znanja, ki se jih lahko z maturitetnim izpitom objektivno preveri. Preverjanje pravopisne zmožnosti je v Katalogu 2022 opredeljeno na več mestih. Kandidat dokazuje svojo pravopisno zmožnost s pisanjem šolskega eseja, in sicer s tvorjenjem jezikovno pravilnega besedila (Katalog 2022: 6). Preverja in ocenjuje se torej jezikovna pravilnost besedila, in sicer »v skladu z navodili za ocenjevanje, ki jih pripravi DPK SM /Državna predmetna komisija za splošno maturo, op. a./ za slovenščino« (Katalog 2022: 9). Za jezikovno pravilnost lahko kandidat dobi štiri točke od petdesetih, jezikovna pravilnost pa pomeni,

/k/ako dobro kandidat pri pisanju upošteva pravopisna pravila (rabo ločil, pisanje z veliko oziroma malo začetnico, zapisovanje besed, pisanje besed skupaj in narazen, zapisovanje prevzetih besed, deljenje besed) (Katalog 2022: 50).

Z opisniki so prikazane opredelitve, ki ocenjevalcu pomagajo določiti, koliko točk prejme kandidat. Opisnik za štiri točke določa:

Pravopisnih napak je malo, povezane so predvsem z višjimi ravnmi pismenosti (npr. manjkajoče vejice v zapleteno zloženih večstavčnih povedih) oziroma gre za posamezne napake, ki po presoji ocenjevalca niso posledica splošnega neznanja pravopisa. (Katalog 2022: 50.)

Pravopisno zmožnost kandidat dokazuje tudi z ustrezno razčlemba izhodiščnega besedila in tvorjenjem krajšega neumetnostnega besedila (Katalog 2022: 6), in sicer pri razčlembi izhodiščnega besedila »vrednoti pravilnost zapisa domačih in prevzetih besed, odpravi in pojasni popravke, v povedih odpravi napačno rabo ločil in popravke utemelji, tvori pravopisno pravilne odgovore« (Katalog 2022: 19), pri tvorjenju krajšega neumetnostnega besedila pa ni natančneje določeno, kako izkaže pravopisno zmožnost.

Enako kot v UN 2008 so tudi v Katalogu 2022 cilji, povezani z izkazovanjem pravopisne zmožnosti, premalo natančno opredeljeni in ne omogočajo nedvoumnega razumevanja, ocenjevanje pa temelji na presoji ocenjevalca, ki je ob umankanju jasnih načel podvržena subjektivnim občutkom, kar ne zagotavlja pravičnega ocenjevanja. Na podlagi izpitnega kataloga za splošno maturo, ki velja za leti 2024 in 2025, tako tudi ni mogoče sklepati, kateri cilji, povezani s pravopisno zmožnostjo, bodo določeni v prenovljenem učnem načrtu.

Ob osredotočanju na pravopisno zmožnost se je pri pregledu obeh dokumentov, tj. učnega načrta za slovenščino in izpitnega kataloga za splošno maturo, izkazalo, da profesorjem zaradi nedoločenosti ne zagotavljata ustreznega izhodišča za načrtovanje pouka. Ob nedoločenosti učnega načrta in izpitnega kataloga za splošno maturo lahko profesorji cilje pouka izpeljejo iz vsebin, obravnavanih v učbenikih, čeprav bi učbeniki sicer morali nastajati na podlagi ciljev v učnem načrtu, saj je učbenik opredeljen kot »osnovno učno gradivo za doseganje vzgojno-izobraževalnih ciljev in standardov znanja, opredeljenih v učnem načrtu oziroma katalogu znanja« (*Pravilnik o potrjevanju učbenikov*, 2. člen). Katere dokumente, gradiva in morebitne dejavnike upoštevajo profesorji upoštevajo pri načrtovanju pouka ter kaj v praksi usmerja pouk pravopisnih vsebin, sem preverila z anketo, ki je predstavljena v naslednjem poglavju.

3 Anketa o pravopisnih vsebinah v gimnaziji

Z anketo o pravopisnih vsebinah sem želela preveriti, kaj profesorje usmerja pri načrtovanju pouka teh vsebin, pri katerih se najbolj sistematično in usmerjeno razvija pravopisna zmožnost. Osredotočila sem se predvsem na učni načrt za slovenščino, izpitni katalog za splošno maturo, ob tem pa tudi učbenike in/ali delovne zvezke, ki jih pri pouku uporabljajo dijaki.

3.1 O anketi

Spletna anketa je bila pripravljena v orodju *IKA* in izvedena decembra 2023. Vabilo k izpolnitvi sem razposlala na elektronske naslove gimnazijskih profesorjev, ki so bili dostopni na spletnih straneh slovenskih gimnazij (pridobljenih je bilo 218 naslovov). Anketni vprašalnik je izpolnilo 72 profesorjev (upoštevala sem le v celoti izpolnjene anketne vprašalnike). V povezavi z vzorcem sem zastavila dve vprašanji (koliko časa profesorji poučujejo slovenščino in koliko časa na gimnaziji). Odgovori so pokazali, da profesorji slovenščino poučujejo v povprečju 21 let (najmanj 2 leti in največ 40 let), v gimnaziji pa 17 let (najmanj 1 leto in največ 34). Anketni vprašalnik je bil zasnovan tako, da so lahko profesorji ob vsakem vprašanju napisali tudi svoj komentar.

3.2 Vprašanja in rezultati

(1) Ali pri načrtovanju pouka pravopisnih vsebin uporabljate aktualni učni načrt za slovenščino iz leta 2008?

Na vprašanje je 94 % profesorjev odgovorilo pritrdilno.

Podvprašanje za profesorje, ki učnega načrta ne uporabljajo, je bilo, zakaj ga ne uporabljajo. Profesorji so navedli naslednje razloge: (1) *UN vsebuje zelo ohlapne procesnorazvojne cilje glede jezika. Pravopisu namenjam veliko več prostora, kot predvideva UN.* (2) *Prilagajam glede na potrebe dijakov, ker se generacije spreminjajo, iz OŠ imajo različno predznanje ...* (3) *Sledim spreminjajočim se potrebam, in kolikor se spominjam, je učni načrt pisan nekoliko kriptično; težje ga razumem.*

Podvprašanje za profesorje, ki učni načrt uporabljajo, je bilo, kako ocenjujejo njegovo uporabnost oziroma kako so po njihovem mnenju v njem določeni/opredeljeni cilji, vsebine in metode (za obravnavo pravopisnih vsebin).

	Povsem nedoločeni (Ni nobenih informacij ali opredelitev.)	Precej nedoločeni (Obstaja malo informacij, ki bi prinašale jasne opredelitve.)	Delno določeni (Vsebuje nekaj informacij, vendar so potrebne dodatne opredelitve.)	Precej določeni (Informacije so večinoma prisotne, vendar obstajajo manjše vrzeli ali nejasnosti.)	Povsem določeni (Vsebuje vse potrebne informacije.)
Cilji	0 %	36 %	48 %	12 %	4 %
Vsebine	0 %	30 %	45 %	13 %	12 %
Metode	13 %	30 %	32 %	23 %	2 %

Tabela 1: Določenost/opredeljenost ciljev, vsebin in metod v učnem načrtu za obravnavo pravopisnih vsebin

Iz tabele 1 je razvidno, da profesorji večinoma ocenjujejo, da opredelitve ciljev, vsebin in metod potrebujejo dopolnitve (84 % profesorjev meni, da v učnem načrtu obstaja malo ali nekaj opredelitev ciljev, za vsebine tako meni 75 % profesorjev in 62 % profesorjev za metode). Da so cilji povsem določeni, meni le 4 % profesorjev, nekaj več (12 %) jih meni, da so povsem določene vsebine. Na podlagi vsebin je sicer mogoče sklepati o ciljnih, a je delež profesorjev, ki meni, da so vsebine povsem določene, še vedno prenizek, da bi bilo mogoče trditi, da učni načrt vsebuje potrebne opredelitve, ki profesorjem omogočajo ustrezno načrtovanje pouka, kar potrjujejo tudi komentarji profesorjev, iz katerih je mogoče razbrati, da učni načrt profesorjem ne zagotavlja ustreznega izhodišča, npr. (1) *Z UN si pri pouku jezika praktično ne moreš pomagati, saj ne veš, kaj naj bi sploh obravnaval.*

Vsebinsko podane snovi tako (na žalost) usmerjajo stare maturitetne pole (vidiš, kaj se pojavlja v nalogah – to potem učiš) in to, kar je v izbranem učbeniku/delovnem zvezku. (2) Nekatera poglavja so preveč razpršena.

(2) Ali pri načrtovanju pouka pravopisnih vsebin uporabljate maturitetni izpitni katalog za slovenščino?

Na vprašanje je 91 % odgovorilo pritrdilno.

Podvprašanje za profesorje, ki maturitetnega izpitnega kataloga ne uporabljajo, je bilo, zakaj ga ne uporabljajo. Profesorji so navedli naslednje razloge: (1) *Ker uporabljam UN in učbenik, kar je dovolj. Ker poznam naloge na maturi.* (2) *Ker so potem vedno v polah neke izjeme; zato razlagam čez osnove.*

Podvprašanje za profesorje, ki maturitetni izpitni katalog uporabljajo, je bilo, kako ocenjujejo njegovo uporabnost oziroma kako so po njihovem mnenju v njem določeni/opredeljeni cilji in vsebine (za obravnavo pravopisnih vsebin).

	Povsem nedoločeni (Ni nobenih informacij ali opredelitev.)	Precej nedoločeni (Obstaja malo informacij, ki bi prinašale jasne opredelitve.)	Delno določeni (Vsebuje nekaj informacij, vendar so potrebne dodatne opredelitve.)	Precej določeni (Informacije so večinoma prisotne, vendar obstajajo manjše vrzeli ali nejasnosti.)	Povsem določeni (Vsebuje vse potrebne informacije.)
Cilji	0 %	25 %	53 %	17 %	5 %
Vsebine	0 %	17 %	61 %	17 %	5 %

Tabela 2: Določenost/opredeljenost ciljev in vsebin v maturitetnem izpitnem katalogu za obravnavo pravopisnih vsebin

Iz tabele 2 je razvidno, da profesorji večinoma ocenjujejo, da opredelitve ciljev in vsebin potrebujejo dopolnitve (78 % profesorjev meni, da v učnem načrtu obstaja malo ali nekaj opredelitev ciljev, prav tako za vsebine). Delež profesorjev, ki ocenjuje, da so cilji in vsebine povsem določeni, kaže, da tudi maturitetni izpitni katalog ne omogoča ustreznega načrtovanja pouka. Eden od profesorjev je izpostavil, da se pri načrtovanju opira na stare maturitetne naloge: *Bolj kot maturitetni katalog v resnici uporabljam stare maturitetne naloge.*

(3) Ali pri načrtovanju pouka pravopisnih vsebin uporabljate učbenike in/ali delovne zvezke, ki jih pri pouku uporabljajo dijaki?

Na vprašanje je 93 % odgovorilo pritrdilno.⁴

Profesorji, ki učbenikov in/ali delovnih zvezkov ne uporabljajo pri načrtovanju, so med razlogi navedli: (1) *Imam dovolj lastnih vaj.* (2) *Ker delam predvsem na odpravljanju napak, ki jih pri posameznem razredu zaznam v praksi.* (3) *Učbeniki, sploh pa delovni zvezki, so polni balasta.*

Podvprašanje za profesorje, ki uporabljajo učbenike in/ali delovne zvezke, je bilo, kako ocenjujejo obravnavo pravopisnih vsebin v učbenikih in/ali delovnih zvezkih oziroma kako so po njihovem mnenju v njih dijakom posredovane pravopisne vsebine.⁵

	Povsem neustrezno (Ni nobenih informacij ali opredelitev.)	Precej neustrezno (Obstaja malo informacij, ki bi prinašale jasne opredelitve.)	Delno ustrezno (Vsebuje nekaj informacij, vendar so potrebne dodatne opredelitve.)	Precej ustrezno (Informacije so večinoma prisotne, vendar obstajajo manjše vrzeli ali nejasnosti.)	Povsem ustrezno (Vsebuje vse potrebne informacije.)
Zapis glasov s črkami	0 %	2 %	23 %	52 %	31 %
Velika in mala začetnica	0 %	6 %	13 %	46 %	35 %
Ločila	0 %	2 %	15 %	58 %	25 %
Zapis prevzetih besed	0 %	10 %	29 %	44 %	17 %
Pisanje skupaj oziroma narazen	0 %	2 %	27 %	47 %	24 %
Deljenje besed	2 %	4 %	12 %	52 %	31 %

Tabela 3: Obravnava pravopisnih vsebin v učbenikih in/ali delovnih zvezkih

⁴ Profesorji so navedli, da dijaki pri pouku najpogosteje uporabljajo *Na pragu besedila*, sledijo *Moč jezika*, *Barve jezika* ter *Z besedo do besede*. Nekateri profesorji so navedli, da dijaki uporabljajo različne učbeniške komplete (npr. *Na pragu besedila* in *Moč jezika*).

⁵ Pri analizi se je izkazalo, da med posameznimi učbeniki in/ali delovnimi zvezki ni opaznih razlik med posameznimi gradivi, zato so rezultati prikazani skupaj.

Iz tabele 3 je razvidno, da profesorji obravnavno pravopisnih vsebin v učbenikih in/ali delovnih zvezkih večinoma ocenjujejo kot precej ustrezno ali povsem ustrezno. Najustrežneje je obravnavana velika in mala začetnica, manj ustrezno pa ločila in zapis prevzetih besed. Delež pravopisnih tem, ki ob učbeniških gradivih potrebujejo dodatne opredelitve, kaže, da je gradiva mogoče nadgraditi in prilagoditi potrebam, ki jih opažajo profesorji. 21 % profesorjev je namreč v podvprašanju izrazilo, da obravnava v učbeniških gradivih pri vseh pravopisnih vsebinah ni ustrezna oziroma je pomanjkljiva, da zato pripravljajo svoja gradiva. V komentarjih so profesorji največkrat izpostavili, da je obravnava presplošna ali prepodrobna, da je premalo vaj ali so te neustrezne, npr. (1) *V učbenikih Moč jezika je obravnava večinoma ustrezna, vendar je premalo vaj. V učbenikih Barve jezika pa so nekatere vsebine, npr. polstavki, pastavki ..., ki jih je treba poznati v povezavi z rabo vejice, predstavljeni preveč zapleteno/podrobno. Nekatere teme, npr. zapis svojilnih pridevnikov iz lastnih imen, ki jih lahko pišemo z veliko ali malo začetnico (deli telesa, bolezni ...), so v novejših učbenikih predstavljene dokaj površno.* (2) *Premalo je zgledov, ki bi potrjevali določeno pravopisno pravilo ali priporočilo.* (3) *Zdi se mi, da je pravopisnih vsebin na splošno premalo; obravnava ni zasnovana tako, da bi uporabnika (dijaka) »silila« k razmišljanju, k smiselni uporabi jezikovnih priročnikov. Bistveno premalo dijake usmerjamo k razmišljanju o jeziku (in pravopisu), k temu, da bi postali kompetentni uporabniki, ki vedo, kako rešiti neko jezikovno zadrego. Žal še nisem srečala gradiv, ki bi stremela k temu.* (4) *Ni poenotena terminologija, premalo vaj.*

(4) Katera gradiva, dokumenti in drugi dejavniki vplivajo na vaše načrtovanje obravnave pravopisnih vsebin in v kolikšni meri?

	Ne vpliva.	Zelo malo vpliva. (Vpliv je zanemarljiv, dejavnik le redko upoštevam.)	Nekoliko vpliva. (Vpliv je manjši, dejavnik upoštevam občasno.)	Precej vpliva. (Vpliv je velik, dejavnik upoštevam pogosto.)	Zelo vpliva. (Vpliv je ključen, dejavnik upoštevam zelo pogosto ali vedno.)
Učni načrt za gimnazijo (2008)	8 %	23 %	39 %	21 %	9 %
Izpitni maturitetni katalog	11 %	2 %	41 %	29 %	17 %
Učbeniki in/ali delovni zvezki	7 %	5 %	18 %	53 %	22 %
Priročnik za učitelje (ki ga pripravijo založniki učbenikov)	21 %	29 %	24 %	20 %	6 %

	Ne vpliva.	Zelo malo vpliva. (Vpliv je zanemarljiv, dejavnik le redko upoštevam.)	Nekoliko vpliva. (Vpliv je manjši, dejavnik upoštevam občasno.)	Precej vpliva. (Vpliv je velik, dejavnik upoštevam pogosto.)	Zelo vpliva. (Vpliv je ključen, dejavnik upoštevam zelo pogosto ali vedno.)
Poznavanje nalog oziroma njihovih tipov iz preteklih maturitetnih pol	0 %	4 %	7 %	45 %	48 %
Napake dijakov (na testih, v esejih ipd.)	0 %	0 %	0 %	42 %	58 %

Tabela 4: Vpliv gradiv, dokumentov in drugih dejavnikov na načrtovanje obravnave pravopisnih vsebin

Iz tabele 4 je razvidno, da na načrtovanje obravnave pravopisnih vsebin najbolj vplivajo napake dijakov (100 % profesorjev je ocenilo, da dejavnik bodisi precej bodisi zelo vpliva), sledi poznavanje nalog oziroma njihovih tipov iz maturitetnih pol (93 % profesorjev je ocenilo, da dejavnik bodisi precej bodisi zelo vpliva). Na tretjem mestu so učbeniki in/ali delovni zvezki, sledi izpitni maturitetni katalog. Učni načrt je po vplivu na predzadnjem mestu, da dejavnik bodisi precej bodisi zelo vpliva je ocenilo 30 % profesorjev, redko ali le občasno ga uporablja 62 % profesorjev, skoraj desetina (8 %) pa ocenjuje, da dejavnik nima vpliva. Najmanjši vpliv na načrtovanje obravnave pravopisnih vsebin pa imajo priročniki za učitelje, ki jih pripravijo založniki učbenikov. Profesorji so lahko navedli tudi druge dejavnike, ki vplivajo na pouk, in izpostavili pogoste napake v medijih, dijake s posebnimi potrebami in aktualne jezikovne izzive.

(5) Kako bi po svojih izkušnjah ocenili pravopisno predznanje dijakov ob vstopu v gimnazijo glede na posamezne gradnike pravopisne zmožnosti, ki so opredeljeni v učnem načrtu za slovenščino za osnovne šole?⁶

	1	2	3	4	5	6	Povprečna ocena
Zapis besed s kritičnimi glasovi	25 %	45 %	20 %	6 %	0 %	4 %	2,1
Pravilna izbira različice predloga z/s in k/h	18 %	36 %	32 %	10 %	2 %	2 %	2,4

⁶ Vprašanje je bilo v anketni vprašalnik vključeno, ker je učnem načrtu za slovenščino za osnovne šole natančno opredeljeno, kako učenci izkazujejo pravopisno zmožnost oziroma katere pravopisne vsebine obravnavajo. Dijaki bi torej morali ob vstopu v gimnazijo imeti določena predznanja, ki jih v gimnaziji nadgrajujejo, ob posameznih vsebinah me je zanimalo, ali dijaki ob vstopu v gimnazijo izkazujejo pravopisno zmožnost na načine, ki so predvideni v osnovnošolskem učnem načrtu za slovenščino.

	1	2	3	4	5	6	Povprečna ocena
Zapis glavnih in vrstilnih števnikov s številkami in z besedami	4 %	28 %	37 %	22 %	5 %	4 %	3,0
Zapis prevzetih besed	21 %	52 %	21 %	3 %	0 %	3 %	2,1
Zapis eno- in večbesednih lastnih imen bitij, zemljepisnih in stvarnih lastnih imen	11 %	45 %	33 %	7 %	2 %	2 %	2,4
Zapis svojilnih pridevnikov iz lastnih imen bitij	13 %	34 %	39 %	10 %	2 %	2 %	2,5
Zapis imen prebivalcev krajev, držav, pokrajin, celin	15 %	36 %	36 %	9 %	2 %	2 %	2,5
Zapis vrstnih pridevnikov iz zemljepisnih lastnih imen	18 %	42 %	29 %	7 %	2 %	2 %	2,3
Zapis občnih imen, nastalih iz lastnih imen	13 %	38 %	42 %	5 %	0 %	2 %	2,4
Zapis imen praznikov, jezikov, pripadnikov ras, zgodovinskih obdobj in dogodkov, pripadnikov obdobj, gibanj, nazorov in strank	16 %	42 %	31 %	7 %	2 %	2 %	2,4
Zapis imen barv oziroma njihovih odtenkov	13 %	43 %	32 %	9 %	0 %	3 %	2,4
Zapis zaimenskih, prislovnih in vezniških sklopov	16 %	49 %	27 %	4 %	0 %	4 %	2,2
Raba končnih ločil v eno- in večstavčnih povedih	7 %	31 %	25 %	25 %	10 %	2 %	3,0
Raba vejice v večstavčnih povedih ter v povedih s polstavki in pastavki	37 %	39 %	22 %	0 %	0 %	2 %	1,8
Zapis premega govora (s spremnim stavkom pred dobesednim navedkom ali za njim)	20 %	28 %	39 %	7 %	4 %	2 %	2,5
Raba dvodelnega in predložnega pomišljaja	54 %	30 %	8 %	2 %	0 %	6 %	1,6
Raba vezaja v prirednih zloženkah in v besedah, katerih prva sestavina je črka/številka	42 %	40 %	12 %	2 %	0 %	4 %	1,7

	1	2	3	4	5	6	Povprečna ocena
Raba treh pik	30 %	42 %	16 %	5 %	0 %	7 %	2,0
Zapis krajšav	28 %	38 %	18 %	4 %	7 %	5 %	2,2
Naštevanje v stolpcih	24 %	30 %	28 %	4 %	7 %	7 %	2,4

Tabela 5: Ocena pravopisnega predznanja dijakov ob vstopu v gimnazijo (1 = Nezadostno predznanje (Prisotne so številne vrzeli ali pomanjkljivosti. Pogosto se kažejo težave pri uporabi znanja ali razumevanju osnovnih pravil.), 2 = Zadostno predznanje (Omejeno predznanje z več pomanjkljivostmi. Potrebna je veliko nadaljnjega delo za utrditev znanja.), 3 = Dobro predznanje (Znanje je dobro, a obstajajo področja, pri katerih je treba znanje izpopolniti.), 4 = Prav dobro predznanje (Temeljito obvladovanje snovi s sposobnostjo uporabe znanja v večini primerov. Potrebne so le manjše izpopolnitve.), 5 = Odlično predznanje (Izjemno temeljito predznanje.), 6 = Ne morem se opredeliti.)

Iz tabele 5 je razvidno, da profesorji predznanje dijakov ocenjujejo kot precej šibko, saj bi bila (v šolsko oceno od 1 do 5 pretvorjena) povprečna skupna (upoštevajoč vse vsebine) ocena 2,3. V povprečju so kot nezadostne ocenjene: (1) raba vejice v večstavčnih povedih ter v povedih s polstavki in pastavki (ocena 1,8); (2) raba dvodelnega in predložnega pomišljaja (ocena 1,6); (3) raba vezaja v prirednih zloženkah in v besedah, katerih prva sestavina je črka/številkica (ocena 1,7). Najvišja povprečna ocena je 3,0, in sicer za (1) zapis glavnih in vrstilnih števnikov s številkami in z besedami ter (2) rabo končnih ločil v eno- in večstavčnih povedih. Profesorji so v komentarjih še dodatno opozorili, da je predznanje dijakov zelo šibko, ki pa z leti le upada, npr. (1) *Učenci pridejo v zadnjih petih letih v srednjo šolo z zelo šibkim predznanjem pravopisa. (2) V zadnjih letih opažam slabšo pravopisno zmožnost in spremenjen odnos do pravopisa; dijaki večkrat pokažejo, da pravilen zapis zanje ni pomemben in se niso pripravljene potruditi, da bi svoje zmožnosti izboljšali. V srednji šoli zato ne napredujejo kaj dosti; tisti, ki poznajo pravila že od prej, jih uporabljajo še naprej, ostali pa žal (kljub mojemu trudu) ostajajo na stopnji, s katero so prišli v gimnazijo. Pogost izgovor je, da »pišejo po občutku«. Čeprav se izkaže, da njihov občutek ni nekaj, na kar bi se lahko zanesli, niso pripravljene ničesar spremeniti. (3) Glede na to, da poznam učni načrt za OŠ (poučujem tudi na PS v OŠ) in vem, kaj vse morajo znati v OŠ, me zelo preseneča njihovo pomanjkljivo predznanje. Včasih imam občutek, da ko vstopijo v srednjo šolo, pozabijo večino tega, kar so se (na)učili v OŠ.*

Mogoče je skleniti, da je predznanje dijakov zelo omejeno in s številnimi pomanjkljivostmi, težave pa se kažejo že pri razumevanju osnovnih pravil. Za profesorjevo načrtovanje pouka pravopisnih vsebin to pomeni načrtovanje pouka v smer pridobivanja znanja, ki bi ga dijaki morali usvojiti že v osnovni šoli, kar onemogoča nadgradnjo znanja po izobraževalni vertikali, saj morajo profesorji načrtovati pouk, ki bo namenjen pridobivanju temeljnih znanj.

4 Zaključek

Raziskava dokumentov, ki določajo oziroma usmerjajo načrtovanje pouka slovenščine, in pregled stanja v praksi kažeta na pomanjkljivosti, ki bi jih bilo treba upoštevati pri aktualni prenovi učnih načrtov:

(1) Cilji in vsebine so v aktualnem učnem načrtu za slovenščino v gimnazijah premalo natančno opredeljeni, kar pomeni, da učni načrt učnega dogajanja ne usmerja ciljno in vsebinsko ter tako ne more predstavljati izhodišča za načrtovanje pouka. Ob tem se je izkazalo, da načrtovanje pouka bolj kot enotni krovni dokumenti usmerjajo maturitetni izpit ter učbeniki in/ali delovni zvezki različnih avtorjev, ki se zlasti v poudarkih med seboj tudi precej razlikujejo. Treba bi bilo odgovoriti na vprašanje, po katerih merilih so izbrane vsebine vsakokratnega maturitetnega izpita ter po katerih merilih različni avtorji izbirajo in poglobljajo pravopisne vsebine v učbenikih in/ali delovnih zvezkih. Če je temeljni cilj pouka razvita sporazumevalna zmožnost, naj bodo maturitetni izpiti usmerjeni v preverjanje uporabe pravopisnega znanja, ne pa v dokazovanje metajezikovnega znanja, ki je posredno izkazano že z ustreznim rabo. Da bi zagotovili, da bodo učbeniška gradiva temeljila na novih raziskavah, ki bodo usmerjene v aktualizacijo nabora pravopisnih zadreg dijakov, ne pa na prepisovanju vsebin iz učbenikov, pripravljenih za prejšnje generacije, je treba take raziskave podpreti. Z nastalim svežim naborom zadreg, ki bi ga bilo treba tudi kontinuirano posodabljati, je mogoče pokazati na problematična mesta, ki jih je treba v učnih gradivih temeljito osvetliti, kar lahko predstavlja izhodišče za snovanje učbeniških gradiv.

(2) Učni načrt bi moral biti usklajen z drugimi dokumenti in gradivi, ki usmerjajo pouk slovenščine, in zasnovan tako, da bo mogoče zakonska določila uresničevati v praksi – da bodo npr. učbeniška gradiva izhajala iz učnega načrta, ne pa ga, kot je uresničeno sedaj, nadomeščala.

(3) Ob natančno opredeljenih ciljih je treba premisliti, kako te cilje doseči, saj natančne opredelitve ciljev v učnem načrtu ne pomenijo tudi njihovih uresničitev – v osnovnošolskem učni načrtu za slovenščino so cilji natančno opredeljeni, a ti, upoštevajoč oceno gimnazijskih profesorjev, niso uresničeni. Ob neuresničenih delnih ciljih ni mogoče doseči glavnega med njimi, tj. razvite sporazumevalne zmožnosti.

Opisani premiki bi lahko prispevali h kvalitetnejšemu učnemu procesu, zagotovo pa bi k razvijanju pravopisne zmožnosti pripomogli bolj, če bi dijakom ponudili mehanizme za preseiganje primanjkljaja, ki bi izhajali iz njihove jezikovne resničnosti.

Viri

Ika: *Enklik anketa*, različica 17.05.02: <https://www.ika.si/>. (Dostop 13. 5. 2024.)

Katalog 2022 = Ambrož, Darinka, Bavdek, Mojca, Kosmač Zamuda, Maja, Krajnc Ivič, Mira, Krvavica, Suzana, Lenaršič, Bernarda, Premru Kampuš, Katja, Puc, David, Saksida, Igor, Slemenjak, Tanja, Šekli, Matej, Šimenc, Brane, Tomažević, Polonca, Velikonja Kolar, Irena, Vogel, Jerica, Zupan Sosič, Alojzija in Žilavec Nemeč, Sonja, 2022: *Predmetni izpitni katalog za splošno maturo – slovenščina*. Ljubljana: Državni izpitni center. <https://www.ric.si/mma/M-SLO-2024-novi.pdf/2023011710020876/?m=1673946128>. (Dostop 13. 5. 2024.)

Pravilnik o potrjevanju učbenikov. *Uradni list RS*, št. 34/15 in 27/17. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV12484>. (Dostop 13. 5. 2024.)

UN 2008 = Poznanovič Jezeršek, Mojca, Križaj Ortar, Martina, Krakar Vogel, Boža, Končina, Marija, Krvavica, Suzana, Hedžet Krkač, Mira, Virk, Tomo, Židan, Stanislava in Ambrož, Darinka, 2008: *Učni načrt: Slovenščina: Gimnazija; Splošna, klasična, strokovna gimnazija*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. https://portal.mss.edus.si/msswww/programi2018/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf. (Dostop 13. 5. 2024.)

Zakon o gimnazijah (ZGim), 1996. *Uradni list RS*, št. 1/07 – uradno prečiščeno besedilo, 68/17, 6/18 – ZIO-1 in 46/19. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO450>. (Dostop 13. 5. 2024.)

Zakon o maturi (ZMat), 2003. *Uradni list RS*, št. 1/07 – uradno prečiščeno besedilo in 46/16 – ZOFVI-K in 37/24. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO2064>. (Dostop 13. 5. 2024.)

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI), 1996. *Uradni list RS*, št. 16/07 – uradno prečiščeno besedilo, 36/08, 58/09, 64/09 – popr., 65/09 – popr., 20/11, 40/12 – ZUJF, 57/12 – ZPCP-2D, 47/15, 46/16, 49/16 – popr., 25/17 – ZVaj, 123/21, 172/21, 207/21, 105/22 – ZZNŠPP, 141/22, 158/22 – ZDoh-2AA in 71/23. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO4578>. (Dostop 13. 5. 2024.)

Literatura

Ahačič, Kozma, Banič, Iztok, Brodnik, Andrej, Holcar Brunauer, Ada, Klopčič, Polona, Kogoj, Berta, Mithans, Monika, Piriš, Anja, Štefanc, Damijan, Müller, Tanja, Rojc, Jasna, Slivar, Branko, Stegel, Marjeta, Suban, Mojca, Tratnik, Miran in Zupanc Grom, Renata, 2022: *Izhodišča za preново učnih načrtov v osnovni šoli in gimnaziji*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. https://www.zrss.si/pdf/izhodišca_za_prenovo_UN.pdf. (Dostop 13. 5. 2024.)

Bačnik, Andreja, Baškarad, Sofija, Bergoč, Špela, Breznik, Inge, Brodnik, Vilma, Crasnich, Sergio, Damjan, Barbara, Dolinar, Mojca, Fišer, Gorazd, Kabaj Bavdaž, Nataša, Kač, Liljana, Kerin, Mihaela, Kocjančič, Natalija F., Krajnc, Radovan, Kranjc, Tomaž, Krašna, Primož, Lesničar, Barbara, Moravec, Bernarda, Mršnik, Sandra, Novak, Nina, Nolimal, Fani, Ostan, Nina, Pisman, Mária, Polšak, Anton, Popit, Tanja, Ramšak, Suzana, Rosc Leskovec, Darinka, Simčič, Irena, Sirmik, Mateja, Stiplovšek, Milenko, Suban, Mojca, Šipuš, Klavdija, Vičar, Minka in Volčanšek, Susanne, 2021: *Povzetek poročil skupin za analizo učnih načrtov v osnovni šoli in gimnaziji*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. https://www.zrss.si/pdf/povzetek_porocil_skupin_za_analizo_UN.pdf. (Dostop 13. 5. 2024.)

Bešter Turk, Marja, 2011: Sporazumevalna zmožnost – eden izmed temeljnih ciljev pouka slovenščine. *Ježik in slovstvo* 56/3–4. 111–130. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-NFS5PI7E>. (Dostop 13. 5. 2024.)

Strmčnik, France, 2001: *Didaktika: osrednje teoretične teme*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.